

ЕКОНОМІЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Зміни у соціальній, політичній, економічній сферах, які характеризують сучасне українське суспільство, спонукають до перегляду напрямів розвитку освіти. За умов сьогодення, коли дітей вже з перших років життя оточує економічне середовище, наповнене різноманітними економічними поняттями і процесами, актуалізується проблема економічної соціалізації та виникає необхідність їх ознайомлення з проблемами «дорослої» економіки.

Сучасна ринкова економіка заснована на підприємстві, на виборі економічної діяльності, випуску товарів і послуг, на нових взаєминах між споживачами і виробниками, на рекламі товарів, що активізують потребу в науковому маркетингу економіки. В державних і виконавчих органах та наукових закладах України здійснюється інтенсивна робота щодо визначення сутності, засад і основних напрямів самостійної соціально-економічної політики, спрямованої на пізнання, визначення і реалізацію корінних національно-державних економічних потреб та інтересів. Ринкова економіка зміцнює критерії соціальної справедливості. На перше місце тут виходить проблема створення рівних можливостей для кожної людини, реалізації її творчого і професійного потенціалу, забезпечення рівності всіх перед законом та у пошуку свого місця в умовах ринку. Людина вільно вибирає певну професію, потрібну для її здобуття освіти, а також і сферу діяльності, адже ринкове господарство засноване на свободі вибору громадян. У кінцевому результаті саме ринок відкриває для людей рівні можливості для самореалізації своїх здібностей. І ці процеси та явища так чи інакше впливають на освіту, обумовлюють її трансформацію в контексті сучасних змін. Становлення ринкових відносин, як зазначає В. П. Андрущенко, відбувається за умови, коли суспільство вирішує як мінімум три першочергові завдання:

- 1) «роздержавлює» власність, передає її в руки реального господаря;
- 2) виховує нового власника, навчає його господарювати за ринковими технологіями;
- 3) створює необхідні умови (економічні, фінансові, правові, інформаційні тощо) для реалізації ринкових форм і технологій господарювання [1, с. 386].

Сучасні дослідження вчених (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, Л. Кларін, Е. Курак, А. Шатової, А. Смоленцевої) свідчать про необхідність впровадження економічної освіти саме з дошкільного віку та вказують на роль і значимість економічної соціалізації: знайомства дітей з ринковими відносинами, економічними

уявленнями (про працю, про гроші, про професії, про бюджет сім'ї, про якості людини-господаря), економічними поняттями (категоріями) та безпосереднім застосуванням їх у різних видах діяльності. Для виявлення впливу національно-територіальних особливостей, формування у дітей економічних знань проводилися крос-культурні дослідження. Сучасні дослідження вчених, які вплинули на економічну соціалізацію (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Грама, Н. Побірченко, І. Рогальська, Г. Григоренко, Р. Жадан, Л. Кларін, Е. Курак, А. Шатової, А. Смоленцевої), свідчать про необхідність впровадження економічної освіти саме з дошкільного віку та вказують на роль і значимість економічної соціалізації: знайомства дітей з ринковими відносинами, економічними уявленнями (про працю, про гроші, про професії, про бюджет сім'ї, про якості людини-господаря), економічними поняттями (категоріями) та безпосереднім застосуванням їх у різних видах діяльності.

Актуальність досліджуваної проблеми економічного виховання старших дошкільників у взаємодії ДНЗ і сім'ї визначається реальними соціальними суперечностями, які виникли в соціальних умовах і вимагають ефективного і швидкого вирішення:

– між соціальною значимістю економічного виховання і недостатньою реалізацією даного педагогічного завдання у дошкільному навчальному закладі;

– між необхідністю підготовки педагога, вихователя днз до формування економічно грамотної особистості дитини старшого дошкільного віку та не розробленістю теоретичних основ і організаційно-педагогічних умов системи економічного виховання;

– між інтересами суспільства у вихованні економічно-досвідченої особистості, що стане базою для подальшої економічної соціалізації та економічного виховання особистості та відсутності взаємодії днз і сім'ї у формуванні економічного досвіду у дітей старшого дошкільного віку.

Метою цієї публікації є визначення актуальних тенденцій економічної соціалізації, вироблення адекватних і гармонійних уявлень з економічної сфери життєдіяльності, знання основних економічних категорій, розвиток елементарних навичок економічного поведіння. Зрозуміло, що реалії сьогодення актуалізували питання організованого залучення дітей уже в дошкільному навчальному закладі до засвоєння основ економіки, пропедевтики економічної грамотності. Це вимагає розробки наукових засад економічного виховання дитини, визначення змісту, форм і методів формування у неї ставлення до матеріальних і духовних цінностей, економічних категорій: гроші, товар, власність тощо.

До підготовки нового власника економічної держави в нових ринкових умовах, готового включитися у сучасні форми економічних взаємовідносин, поширюються нові вимоги – вивчення теорії і методики економіки, формування економічного мислення та свідомості, виховання

потреби, розвитку здібностей у певному виді діяльності, врахування свідомого ставлення до професії; озброєння молоді теоретичними знаннями та практичними вміннями і навичками щодо економіки.

Формування у дітей та молоді економічних знань реалізується через поєднання пізнавальних, теоретичних і практичних компонентів навчання. Причому пізнавальні компоненти створюють не тільки систему фінансових, технологічних, технічних, економічних і правових знань, а й визначають внутрішню культуру молоді, формують її готовність до свідомої гармонізації стосунків «Людина – суспільство – природа – економіка». Об'єктивність змін у економічних відносинах у сучасному соціумі все частіше визначає змістовий спектр питань про розвиток економічних уявлень у дітей дошкільного віку. В умовах сучасних реалій виникають нові форми стосунків, що потребують адаптації дітей до світу «дорослої» економіки. Економічна соціалізація, яка успішно пройде в дитинстві, сформує подальше ставлення дітей дошкільного віку до різних економічних категорій та понять. Дитина мимоволі зустрічається з економічними поняттями, вона дізнається, що таке «наше», «моє», «твоє», «гроші», «ціна», «дорого», «дешево», «обмін», «заробити», «продати». Відповідно Базовому компоненту дошкільної освіти – державного стандарту дошкільної освіти дошкільникам належить жити в XXI столітті, де вони будуть засвоювати нову картину світу, що складається, в тому числі і з Економіки. Це вимагає від них уміння правильно орієнтуватися в житті, самостійно, творчо діяти, а тому будувати своє життя більш організовано, розумно, цікаво. Саме в дошкільному віці у дітей формується первинний досвід орієнтування в елементарних економічних уявленнях, формується основа майбутнього економічного мислення. Водночас основні компоненти педагогічного процесу виявляються неспроможними здійснювати економічну соціалізацію дітей, оскільки, зазвичай способи і форми передачі соціо-економічного досвіду молодому поколінню є неефективними. Отже, теоретичні і практичні засади педагогічної діяльності у ДНЗ повинні зазнати радикальних змін: її складовими мають стати не лише навчання і виховання, а й економічна соціалізація особистості.

Економічна соціалізація дітей як наукова проблема, об'єкт міждисциплінарного наукового дослідження перебуває сьогодні у центрі уваги дослідників.

Дослідження, що стосуються вивчення економічної соціалізації дітей старшого дошкільного віку, розглядалися зарубіжними економістами і психологами, і спочатку будувалися в рамках стадіальної теорії Ж. Піаже.

Дев'ять таких стадій виявив А. Страусс в одному з ранніх досліджень, які стосуються відношення дітей до грошей (1952). Це дослідження лише змушували б дитину рухатися від однієї стадії до іншої. Пізніше К. Данзігер (1958) виділив чотири стадії розвитку уявлення

дитини в галузі Економіки. Як і А. Страусс, К. Данзігер вважав, що розвиток економічних уявлень у дитини визначається не тільки біологічним дорослішанням, а й залежить від досвіду ставлення до грошей. Р. Саттон виділив шість стадій, а Г. Ферт – п'ять [2, с. 112]. Початок сучасних досліджень покладено роботами А. Страусса (A. Strauss), де показано стадійність у засвоєнні грошей в дитинстві. Учений виявив 9 стадій ставлення дітей до грошей (вік 4,5 – 11,5 року). Це дослідження мало пошуково-констатувальний характер – без аналізу факторів, що впливають на перехід від однієї стадії до іншої. Пізніше К. Данзігер виділив 4 стадії розвитку уявлення дитини в галузі Економіки. Зауважимо, що він охопив лише незначний віковий діапазон: від 5 до 8 років. В 1982 Б. Стейсі (B. Stacy) зробив огляд основного становища в цьому напрямі за попередній період та визначив основні області дослідження (гроші, власність, соціальні відмінності, соціально-економічні поняття), виділивши вікові стадії економічної соціалізації дітей і підкресливши умовність розподілу в залежності від дій різних факторів. Хронологічний вік дітей, які прийняли участь у експерименті – від 4 до 15 років. Більшість робіт, в якому вивчалася різне розуміння дітьми економічних понять, охоплювали віковий діапазон від 4–5 до 12–13 років.

Окрім робіт, в якому вивчалася стадійність економічної соціалізації, існує чимало досліджень, присвячених вивченню факторів, що впливають на цей процес. Особливо значущими для нашого дослідження є роботи, в яких розглядаються такі фактори, як приналежність до певного класу, регіональні та національні особливості, вік, стать. Як зазначає А. Щедрина, у дослідженнях Г. Маршалла і Л. Магрудера була встановлена залежність розуміння дітьми функцій грошей від безпосереднього досвіду використання грошей у сім'ї з різним соціально-економічним статусом. Автори доходять висновку, що діти з робітників засвоюють прямий асоціативний зв'язок між грошима і задоволенням, тоді як діти із середнього класу здебільшого накопичують гроші на майбутні витрати. Інші автори (А. Фьонем, П. Томас) показали, що, як правило, батьки середнього класу починають видавати гроші дітям меншого віку, ніж батьки-робітники. Автори припускають, що ранній досвід користування власними грошима повинен обумовлювати більш ранню соціалізацію, раціональну їх застосуванням. Однак дослідженнями цих авторів істотної різниці в економічних уявленнях дітей не було виявлено. Отже, було зроблено висновок, що класово різниця відчувається, але вона ніби розмивається і навчанням, і різноманітністю складу шкільних класів в загальноосвітніх школах.

Ще один чинник, який впливає на формування економічних уявлень дитини, вивчався в західних дослідженнях – це її стать. Було з'ясовано (А. Фьонем, П. Томас), що доньці будь-якого віку батьки видають грошей на кишенькові витрати менше, ніж сину. Виявлення сутності економічних

понять у дітей дозволило встановити статеві відмінності і в рівнях сформованості економічних уявлень. Було з'ясовано, що хлопчики дещо краще розуміють призначення і те, звідки беруться гроші для зарплати. У хлопчиків більш свідомо виявляється і тенденція розуміння того, що здібна людина повинна отримувати за свою роботу більшу оплату. В уявленні про працю та способи отримання грошей у хлопчиків теж було виявлено більшу обізнаність і варіативність, ніж у дівчат (Олпорт).

Розмаїттям теоретичних розробок економічного виховання як важливого засобу формування правильного ставлення до суспільної власності у підростаючого покоління першими займалися такі провідні економісти як Л. М. Пономарьов, Л. Є. Епштейн. Проблеми економічного виховання досліджувалися в таких працях вчених як А. Аменд, Ю. Васіл'єва, Б. Вульфова, Е. Землянської, М. Рамазова, Н. Толстого, Л. Фридмана та ін., які стверджували, що економічне виховання доцільно починати як можливо раніше.

Широта і різноманіття наукових підходів учених дозволяє простежити діяльний, динамічний, логічний, науковий інтерес науковців до дослідження проблеми економічної освіти, економічної соціалізації, виховання і мислення.

Дошкільна педагогіка сьогодні зосереджує увагу на проблемах економічного виховання дітей в дошкільному навчальному закладі у взаємодії з родиною та потребує ґрунтовного вивчення, а отже, особливо, виховання економічних якостей особистості дошкільника в ДНЗ та родині, які забезпечать активне пристосування дітей до нових для них соціальних умов життєдіяльності.

До основ, що актуалізували розробку проблем економічного виховання дошкільників належать:

- Соціальна значущість проблеми – сучасні економічні умови вимагають необхідності виховання з дошкільного віку та набуття самостійності, діяльності, ініціативності, старанності, економічної компетентності, людяності, що є базою готовності для подальшого дорослого життя;
- формування повноцінної особистості як суб'єкта економічної соціалізації, економічної освіти дітей дошкільного віку, формування основ економічної культури, залучення дітей до дорослої економіки, як одного з чинників економічної соціалізації, яка безмежно впливає на відносини дитини на духовні та матеріальні цінності, становлення економічної соціалізації дітей; формування у дітей старшого дошкільного віку економічних знань, усвідомлення дітьми економічних понять. Однак при всьому різноманітті досліджуваних проблем маловивченими залишаються особливості економічного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії днз і сім'ї.
- недостатня науково-методична розробленість процесу економіч-

ного соціалізації та виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії днз та сім'ї, хоча в останні роки інтерес до економічного виховання дошкільників значно зріс.

Велика частина педагогічних колективів ДНЗ проявили незначну готовність до забезпечення педагогічної взаємодії ДНЗ і сім'ї в питанні економічного виховання старших дошкільників, у зв'язку з цим виникла потреба розробки у сучасній педагогічній науці й запровадження у практику сучасних дошкільних навчальних закладів.

Оновлення змісту освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі спрямовано на розвиток, виховання та навчання дитини. Вона має бути активною, свідомою та компетентною, зі сформованою фізичною та психологічною готовністю до «дорослого» життя. Сучасну дитину з перших років життя оточує економічне середовище, наповнене різноманітними економічними поняттями і процесами. Відтак, процес економічної соціалізації безумовно є ширшим порівняно з процесом економічного виховання. Водночас, в більшості випадків складно простежити за тим, що засвоює дитина у процесі спілкування з однолітками, перегляду засобів масової інформації, зі спостереження за діяльністю дорослих та встановити відповідність такої стихійної інформації морально-етичним нормам суспільства. Саме тому важливо сформулювати в дітей дошкільного віку елементарний економічний досвід, що стане базою для подальшої економічної соціалізації та економічного виховання особистості. Поряд з цим на сьогоднішній день доводиться констатувати, що на практиці економічне виховання зводиться головним чином до навчання. У зв'язку з цим необхідно звернутися до розгляду таких понять як «економічна соціалізація» і «економічне виховання».

Економічна соціалізація – це об'єктивний процес засвоєння індивідом економічних поглядів, зразків економічного поведіння, освоєння соціальних ролей, навичок, цінностей, соціальних норм взаємодії.

Економічне виховання розглядається сучасними науковцями як один з важливих компонентів соціалізації дитини – економічної соціалізації, складовими якої є елементарні економічні знання, сформовані способи поведінки, а також особистісні утворення, які є необхідними для успішної економічної діяльності.

Оптимальним для вирішення завдань економічного виховання вважають старший дошкільний вік (6–7 років). Це обумовлено тим, що: відбувається формування нового типу психічної організації, яка забезпечує більш ефективну адаптацію до соціальної реальності; спілкування дітей стає особистісним, у дитини складається справжня самооцінка, яка дозволяє йому усвідомлювати свої можливості, тобто об'єктивно ставитися до себе і результатів своєї діяльності. Поряд з цим старші дошкільники досить чітко починають уявляти фінансові можливості своєї сім'ї, добре орієнтуються в грошових знаках, легко можуть оперувати

ними при покупці в «магазині», під час сюжетно-рольової гри в дошкільному навчальному закладі, а далі включаються в планування сімейного бюджету, швидше і ефективніше засвоюють математичні операції: рахунок, додавання, віднімання.

Економічна соціалізація дошкільнят передбачає наявність тісного контакту між дітьми, вихователями та батьками, що сприяє подоланню соціально-психологічних бар'єрів між дорослим і дитиною, полегшує сприйняття дитиною нового матеріалу.

Розумінню багатьох економічних понять, розвитку пізнавального інтересу до економіки, створенню позитивної мотивації до її вивчення у значній мірі сприяє організація цікавих, ефективних, дієвих і значущих для дитини та саморозвитку особистості, прояву його «Я» сприяють різні види діяльності: дидактичні ігри, сюжетно-рольові ігри, інтелектуальні ігри-розваги, тематичні заняття, ігри-подорожі, дослідницька діяльність, читання казок, бесід на морально-етичні теми, зустрічі з цікавими людьми, вечори, що дає змогу вихователю проявити творчість, індивідуальність і в той же час, що особливо важливо, зробити процес пізнання економіки цікавим, доступним. Тому поєднання навчальної, ігрової та реальної діяльності найбільш ефективно для засвоєння дошкільнятами складних економічних понять, розробка методів і форм яких буде предметом подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виховання дошкільнят в сім'ї / під редакцією Т. А. Марковой. – М., 1979.
2. Курак Е. А. Економічне виховання дошкільників / Курак Е. А. – М., 2002.
3. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта в Україні. – 2004. – 23 с.
4. Климчук І. Економічна освіта в загальноосвітній школі: проблеми і перспективи / І. Климчук // Географія та основи економіки в школі. – 2003. – № 6. – С. 33–35.
5. Бояринцева А. В. Психологические проблемы экономической социализации / А. В. Бояринцева // Педагогика. – 1994. – № 4. – С. 12–18.
6. Базовий компонент дошкільної освіти: нова редакція // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 4–19.